

Johannes Oporinus bázeli nyomdász magyar vonatkozású és eddig meghatározatlan nyomtatványai

A bázeli Oporinus-nyomda tudományos értékű és megbízható szövegű kiadványaival nyerte el a kortárs tudósok elismerését. A filológus hajlamú Johannes Oporinus nem tartozott a tipográfia technikai fejlődését munkáló nyomdavezetőkhez; sem kiadványai formájában, sem a könyvkészítés munkafolyamataiban nem vezetett be jelentősebb újításokat. Talán ezzel is magyarázható, hogy neve ritkán bukkan fel a magyar könyv- és nyomdatörténeti szakirodalomban. Pedig több hungarika-nyomtatvány és magyar szerző alkotása jelent meg sajtóján. Indokolt tehát, hogy legalább vázlatosan jellemezzük működését és a korabeli nyomdászok lehetőségeit, mielőtt magyar vonatkozású kiadványait és impreszum nélkül megjelent, általunk meghatározott nyomtatványait ismertetjük.

A Rajna-menti kereskedelmi útvonalon fekvő Bazelban szinte minden feltétellel megvolt ahhoz, hogy a könyvnyomtatás fontos iparággá fejlődjék. A város gazdasági-szellemi életének alakulására egyaránt kedvezően hatott az a közvetítő szerep, amelyet Bazel a Hollandia és Itália között lebonyolódó kereskedelemben, valamint a délnémet és a francia városok áruforgalmában betöltött. A könyvnyomtatás legfontosabb nyersanyagát, a papírost a városban működő számos papírmalom messzemenően biztosította a nyomdák számára. E kedvező adottságok következtében Bazel fokozatosan a fontos könyvkiadó központok sorába emelkedett. A mintegy 700 svájci ősnymtatványból kereken 670 jelent meg Bazelban és Genfben.¹

A művelt és művészeteket kedvelő városban számos fametsző működött; így a korai bázeli nyomdászok gyakran díszítették köteteiket fametszetes illusztrációkkal: már a 15. században szinte minden második itt készült könyv szép metszetekkel került forgalomba. Igazán művészi színvonalra azonban az 1515–1517 között itt tartózkodó ifj. Hans Holbein emelte a bázeli könyvillusztrálást.²

A könyv tipográfiai megformálásában a legjelentősebb helyi kezdeményezések a neves bázeli ősnymdász, Johann Amerbach működéséhez kapcsolódnak. Amerbach aránylag kevés illusztrációt alkalmazott. Annál nagyobb gondot fordított arra, hogy szépen formált, éles metszésű betűtípusokkal adja közre a kezére bízott műveket. Gazdag betűállománnyal látta el üzemét s korábbi velencei tapasztalatai hatására a humanista munkákat és az egyházatyák műveit rendszerint antikva típusokkal szedette.³

¹ KUNZE, Horst: *Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert.* Textband. Leipzig, 1975. 271.

² MUTHER, Richard: *Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance (1460–1530).* München—Leipzig, 1884. 199–202., 264.

³ GELDNER, Ferdinand: *Die deutschen Inkunabeldrucker. I—II.* Stuttgart, 1968—1970. I. 119—120.

Amerbachnak szerepe volt abban is, hogy fokozatosan módosult a bázeli nyomdák kiadói politikája. Míg a könyvnyomtatás helyi úttörői népszerű illusztrált nyomtatványok mellett elsősorban skolasztikus műveket és egyházi szerkönyveket hoztak forgalomba, Amerbach inkább a tudományos művek kiadását szorgalmazta. E törekvés folytatói lettek a reformáció-korabeli bázeli könyvkiadók, akik elsősorban a humanista műveltséget terjesztő és a tudományos munkásságot támogató művek közreadásában tűntek ki. Ehhez a nyomdásztípushoz tartozott Johannes Oporinus, családi nevén Johannes Herbst is.

Oporinus apja — Hans Herbst — eléggéismert festőként működött Bazelban.⁴ Fiát is valamilyen művészi pályára szánta a művelt és jómódú polgársággal rendelkező városban. Az ifjú Oporinust azonban a tudományok és a könyvek vonzották. Tehetségével leginkább a klasszikus nyelvek elsajátításában tűnt ki. Tanulmányait azonban csak a megélhetését biztosító megbízatások és állások ellátása mellett — kisebb-nagyobb megszakításokkal — folytathatta. Még nem volt 20 éves, amikor már a latin nyelvet oktatta. Sokoldalú érdeklődése, tudás- és érvényesülési vágya azonban a következő 15 évben egymástól meglehetősen eltérő kezdeményezésekre, útkeresésekre csábította. 1527-ben az orvosi egyetem hallgatójaként Paracelsus famulusának szegődött, majd az 1530-as évek végén ismét a klasszikus nyelvek felé fordult: ekkor azonban a görög nyelvet oktatta. Még 1533-ban elnyerte a „Latinae linguae professor” címet s ily módon az egyetemi docensekhez tartozott, bár nem az egyetemen, hanem a pedagógikumban tanított.⁵

Közben két ízben is kapcsolatba került a könyvnyomtatással: előbb a neves Froben-nyomda számára másolt kéziratokat s végzett korrektori munkákat, majd az 1530-as évek közepén jövedelmezőbb foglalkozást keresve nyomdaüzemet alapított Thomas Platterral, Balthasar Lasiusszal és Robert Winterrel. A társak közül Winter rendelkezett a szükséges tőkével, Lasius a könyvkészítés szakmai ismereteivel, Platter vállalta a pénzügyi vezetést s Oporinus a szellemi irányítást, a megfelelő kéziratok megszerzését. A vállalkozás azonban hamar megszűnt. Az 1540-es évek elején Oporinus Brylingerrel adott közre néhány művet s később is szívesen működött együtt más nyomdászokkal. Önálló nyomdavezetői tevékenysége alatt a helybeliek közül Ludwig Lucius, Michael Martin Stella, Paul Queck és Bartholomaeus Franck dolgozott számára, de nyomtatott Oporinus-kiadványt a strasbourgi Messerschmidt- és a berni Apiarius-nyomda is.⁶

Johannes Oporinus sokoldalú — könyvnyomtatói, kiadói és könyvkereskedői — tevékenységet fejtett ki, mégis szinte állandó anyagi gondokkal küzdött. Sem baráti hitelekkel, sem előnyös házasságaival nem tudott úrrá lenni pénzügyi nehézségein. 1565-ben a jól felszerelt Herwagen-nyomda került házasságkötés révén tulajdonába, majd felesége halála után az Amerbach nyomdász-családból választott újabb élettársat.⁷ Anyagi helyzetét azonban már nem tudta megszilárdítani. 1567-ben végül eladta üzemét Balthasar Hannak és a Gemusäus

⁴ THIEME, Ulrich—BECKER, Felix: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. 1—37. Leipzig, 1907—1950. 16. köt. 450—453.

⁵ *Allgemeine Deutsche Biographie*. 24. köt. Leipzig, 1887. 381—383.

⁶ BENZING, Josef: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*. Wiesbaden, 1963. 36.

⁷ STEINMANN, Martin: *Johannes Oporinus. Ein Basler Buchdrucker um die Mitte des 16. Jahrhunderts*. Basel—Stuttgart, 1967. 110—111.

testvéreknek; csupán bizonyos közreműködést és részesedést kötött ki magának. Az új tulajdonosok Oporinus halála (1568) után is gyakran a rá emlékeztető cégjelzéssel, az „ex officina Oporiniana” impresszummal adták közre kiadványaikat.⁸

Oporinus idején a könyvnyomtatás már nem számított egyértelműen jövedelmező vállalkozásnak; Bázelen, Genfben és számos más városban is több nyomdász küzdött anyagi nehézségekkel.⁹ Érdeemes kissé bepillantani a nyomdák helyzetét befolyásoló társadalmi és gazdasági adottságokba, hogy Oporinus nyomdavezetői magatartását reálisan értékelhessük.

Ismert tény, hogy a 16. század közepére az olvasók köre hatalmasan megnőtt a tanulni, szakmai ismereteket elsajátítani, vagy egyszerűen szórakozni vágyó újabb és újabb polgári rétegekkel. E folyamattal egyidejűleg azonban az olvasói igények is erőteljesen differenciálódtak s több — korábban kelendő — kiadványtípus háttérbe szorult. A könyvkereslet módosulásához részben az is hozzájárult, hogy számos alapvető fontosságú mű már korábban megjelent nyomtatásban. Egymást követő kiadásokban láttak napvilágot a római egyház szerkönyvei, az egyházatyák írásai s a különböző prédikáció-gyűjtemények. Ugyancsak a 15. században kezdtek el a nyomdák az antik irodalom közkinccsé tételét, a latin és görög auktorok szövegeinek közreadását. Az a szellemi örökség tehát, amely Gutenberg találmányáig csak kéziratokban volt hozzáférhető, egy évszázad múlva gyakran már több korrekt kiadásban az érdeklődők rendelkezésére állt.¹⁰

Hasonlóan módosult a nyomdászok kiadói lehetősége a reformációs irodalom területén is. Luther művei ugyanúgy a korábbi évtizedekben árasztották el a könyvpiacot, mint legfőbb híveinek és ellenfeleinek könyvek és röpiratok formájában fennmaradt írásai. Talán ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy az Oporinus-nyomda ösztermésében kevés kiadás képviseli Luther, Zwingli, Calvin, Bullinger, Butzer vagy Melanchthon munkásságát.¹¹ Ismert tény, hogy a reformáció térhódításával a hitviták iránt érdeklődők olvasói igényei is differenciálódtak. A korábbi évtizedekben még az átlagos műveltségű olvasók többsége szinte személyesen kívánt tájékozódni a vallási kérdésekben s igyekezett kézbe venni minden ilyen vonatkozású nyomtatványt. A különböző nézetek bonyolultsága és a vitairódalom kiszélesedése miatt azonban ilyen széles körű informálódásra egyre kevesebben vállalkozhattak. A polgárok többsége már csak a felekezeti hovatartozásának megfelelő irodalmat olvasta, vásárolta.¹² Azok a teológusok és tudósok viszont, akik továbbra is igényt tartottak a reformáció irodalmának átfogó megismerésére, már számszerűleg kevésbé jelentős vásárló közönséget biztosítottak a nyomdák számára. Ilyen körülmények között már a teológiai értekezések, vitairatok kinyomtatása sem hozta meg minden esetben a várt anyagi sikert.

A megváltozott körülményeket felismerő nyomdászok igyekeztek alkalmazkodni az új helyzethez. A nyomdaüzem fenntartásának racionális feltételeit

⁸ HEITZ, Paul: *Basler Büchermarken bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts*. Strassburg, 1895. XXXIV.

⁹ BIETENHOLZ, Peter G.: *Basle and France in the sixteenth century*. Genève, 1971. 25.

¹⁰ STEINMANN i. m. 98.

¹¹ JOICISCUS, Andreas: *Oratio de ortu, vita et obitu Ioannis Oporini*. — *Catalogus librorum per Ioannem Oporinum excusorum*. Argentorati, Theodosius Rihelius, 1569. Országos Széchényi Könyvtár, App. H. 2557.

¹² STEINMANN i. m. 99.

többen az olcsón előállítható és gyorsan eladható, népszerű művekkel próbálták megteremteni. Ezért tért át, vagy kapcsolódott be egyre több könyvnyomda az újságok, röplapok közreadásába. Számításukban rendszerint nem is csalódtak, mert fokozatosan nőtt Európa-szerte az aktuális események iránt érdeklődő, a világ dolgaiban eligazodni kívánó, vagy pusztán szórakozni vágyó olvasók száma.¹³

A humanista könyvkiadás jeles képviselőinél kevésbé szembetűnő a kiadói programnak a közönség igényeihez való módosítása. Biztos sikert ígérő műveket ugyan többnyire az igényes nyomdavezetők is kiadtak, de ilyen típusú kiadványaikhoz inkább a kedvelt krónikák, történelmi olvasmányok, vagy szélesebb körben érdeklődésre találó, népszerű tudományos munkák közül válogatták ki a megfelelőnek ítélt szövegeket. A humanista korban számos klasszikus auktor műve is az állandóan keresett, egymást követő kiadásokban közreadható, kelendő könyvekhez tartozott. Ezekkel a széles skálán mozgó s általában a művelődést, egyetemi és iskolai tanulmányokat támogató kiadványokkal számos 16. századi igényes nyomdász teremtett megfelelő anyagi alapot ahhoz, hogy a csupán tudósok, filológusok által keresett, ritka szövegeket, értékes tudományos értekezéseket is kibocsáthassa.

Nem kevésbé figyelmet érdemlő jelenségként érdemel említést, hogy még a tőkével rendelkező nyomdavezetők is hasonló megfontolások alapján adtak közre gazdagon illusztrált reprezentatív köteteket s értékes, de szerény kiállítású nyomtatványokat. Nem minden tudományos munkát hoztak forgalomba nagy alakú kötetként, a korábbi évtizedekben eléggé elterjedt pompás kiállításban. Általában kevesebb művészi illusztrációt alkalmaztak s ügyes módszerekkel csökkentették az előállítási költségeket.

Johannes Oporinus igényes könyvkiadáshoz szükséges alaptőkével soha nem rendelkezett; ennek ellenére értékes műveket adott közre, gondos kiállításban. Mint könyvművész két Vesalius-kiadásával nyerte el a kortársak és az utókor osztatlan elismerését: a *De humani corporis fabrica* a tudományos könyvkiadás egyik legszebb alkotása, ma is csodálatot keltő remekmű.¹⁴ Andreas Vesalius belga anatómus a galenoszi tanítással szembefordulva, a bonctan új tudományos alapjait rakta le ebben az 1542-ben Páduában befejezett munkájában. Az olasz egyetemeken előadó Vesalius aktívan részt vett a mű közreadásának előkészületeiben, metszeteinek elkészíttetésében. A Tizian tanítvány Jan Stephanus Calcar kompozíciói alapján metszették az 1543-as, majd az 1555-ös kiadás eltérő címképeit.¹⁵ Vesalius ellenőrzése mellett Itáliában készültek a tudományos hitelfű anatómiai ábrák s olasz mesterek munkái a pompás iniciálék is, amelyeken játékos puttók imitálják a boncolás műveleteit.¹⁶ Oporinus legszebb típusait használta fel a Vesalius-kiadásban s lapról-lapra újabb mesteri elrendezésben alakította ki a tipográfiai és képi elemek harmóniáját, a szedés-tükör és a könyv margójának arányát.

¹³ *Flugblätter der Reformation und des Bauernkrieges. 50 Blätter aus der Sammlung des Schloßmuseums Gotha.* Kiad.: Hermann MEUCHE. Katalog: Ingeburg NEUMEISTER. Leipzig, 1976. 7.

¹⁴ *Allgemeine Deutsche Biographie. 24. köt.* Leipzig, 1887. 386.

¹⁵ Andreas VESALIUS BRUXELLENSIS: *De humani corporis fabrica. Az emberi test felépítéséről.* Összeáll. szerk. és bev.: SZENTÁGOTHA János. Jegyzetek: TIMÁR László és SZÁNTÓ Tibor. Budapest, 1967. 15–16., 31 és 97–98.

¹⁶ BUTSCH, A. F.: *Die Bücherornamentik der Renaissance. I—II.* Leipzig 1878—1881. II. köt. 27.

Johannes Oporinus további működése alatt folyamatosan gyarapította nyomdája betűanyagát s körültekintően válogatta ki nyomtatványaihoz a legmegfelelőbb típusokat. A Vesalius-kiadáshoz hasonlóan illusztrált művet azonban nem hozott forgalomba. Még címlapmetszetet, illusztrációt, záródísz is keveset alkalmazott.¹⁷ Általában csak ízléses iniciálékkal és nyomdászjelvényével díszítette köteteit. Ez utóbbi metszete szimbolikus jelentése és grafikai értékei alapján a legszebb korabeli nyomdászjelvényekhez tartozik. Több változat készült belőle, de a méretben és kompozícióban eltérő metszetek közepontjában mindig a jól ismert görög költő és zenész, Arion látható, amint a tenger hullámai között delfin halad teljes biztonságban a part felé.¹⁸ Alakja azt a hivatáshoz való ragaszkodást jelképezi, amellyel számos nehézség ellenére Oporinus is kitartott eredeti célkitűzése, a tudományos könyvkiadás mellett.

Nincs adatunk arról, vajon Oporinus a nyomdai költségek csökkentése miatt alkalmazott-e kevesebb grafikai díszet? A könyv méretének, formátumának meghatározásakor azonban ő is bizonyára számolt gazdaságossági szempontokkal. Az Aldus Manutius kezdeményezése nyomán elterjedt kisebb formátumú kötetekhez ugyanis lényegesen kevesebb papirosra volt szükség, mint a reprezentatív fóliókhoz. A negyed- és nyolcadrésű köteteknél keskenyebb margóval is elegáns hatású szövegtükröt lehetett kialakítani, kisebb típusokat alkalmazhatott a nyomdász s ilyen módon szorosabb szedéssel és szűkebb szóközökkel is jól olvasható szöveget állíthatott elő. Nem okozott gondot a példányok hosszabb ideig való tárolása s lényegesen kevesebb költségbe került a kisebb nyomtatványoknál a könyvvásárra való szállíttatás. A könnyen kezelhető, hordozható kisebb nyomtatvány azonban még a 16. század közepén sem lett általánosan kedvelt: számos szerző és könyvgyűjtő „igazi könyvnek” még e korban is a fólió alakú kötetet tartotta.¹⁹ Johannes Oporinus igyekezett a gazdaságossági és gyakorlati szempontokat a bibliofil igényekkel összeegyeztetni: közel azonos arányban adott közre kettedrétű, reprezentatív köteteket és kisebb méretű könyveket.

Az egyes nyomtatványok előállításí költségeit befolyásoló egyéb tételeknél már vajmi kevéssé takarékoskodhatott a bázeli Oporinus-nyomda. Bázeli és genfi adatok szerint ugyanis a nyomdászlegények általában szerény javadalmaszásban részesültek. 1539-ben a bázeli nyomdai munkások azzal a panasszal fordultak a helyi tanácshoz, hogy fizetésükből családjukat sem tudják fenntartani s ráadásul reggel 4 órától gyakran estig kell nehéz munkájukat végeztetniük.²⁰

A szerzői honorárium terén jelentkező új törekvés sem kedvezett a könyvkiadóknak. A korábbi usus szerint az auktort honoráriumként 20–50 közötti tiszteletpéldány illette meg. A pártfogóknak, barátoknak szétküldött tiszteletpéldányok azonban gyakran anyagi elismerés nélkül maradtak, egyre kevesebb gyakorlati hasznot hoztak. Így számos tudós előre megállapodott kiadójával a szerzői honoráriumban. Thomas Naogeorg például Valla Thukydides-fordítá-

¹⁷ Uo. 28.

¹⁸ HEITZ i. m. XXXIV. és 92–95.

¹⁹ STEINMANN i. m. 46.

²⁰ Uo. 39.

sának sajtó alá rendezéséért 25 forintra tartott igényt s azt is közölte Oporinusszal, hogy küldje vissza a kéziratot, ha az összeget túl magasnak tartja.²¹

Oporinus egyik legnagyobb kiadói vállalkozásának, a *Centuriae Magdeburgenses* címen ismert hatalmas egyháztörténetnek a szerzői is írásban rögzítették honoráriumigényeiket. E megállapodás értelmében Oporinus vállalta, hogy az első három Centuria megjelenése után 100 példányt és 100 tallért bocsát a szerzők rendelkezésére, minden következő Centuria után pedig 50 példányt és 50 tallért.²² A Matthias Flacius Illiricus által irányított vállalkozáson számos teológus dolgozott, de a hatalmas mű így is lassan készült: sem a szerzőknek, sem a nyomdásznak nem hozta meg a remélt anyagi sikert. Nyilván ezért igyekezett Flacius arra rávenni Oporinust, hogy szerényebb kiállításban, kisebb költséggel adja közre kiadványait. 1565. május 1-én Regensburgban kelt levelében a következőket írta: „Es ist auch keineswegs nötig, dieses Buch so breite Ränder zu lassen. Seid bitte sparsam in euren Drucken, und denkt an die Armen, denn sie studieren wohl vor allem.”²³

Oporinust sem baráti figyelmeztetés, sem a szinte állandó anyagi nehézségek nem tudták eltéríteni attól, hogy nyomdáját saját igényei szerint irányítsa. Inkább egyre több feladatot vállalt magára. Az üzem szellemi vezetését, a kiadandó művek kiválasztását, felkutatását nyomdaalapításától kezdve maga végezte. E mellett a széles körű tájékozódást és nagy körültekintést igénylő feladat mellett, gyakran vett részt az üzemében megjelenő művek tudományos segédleteinek összeállításában.²⁴ Minthogy alapvető követelménynek tartotta a szöveghűséget, nagy gondot fordított a korrektúrára. Oporinus emellett nemcsak saját kiadványai eladását bonyolította, hanem más nyomdák termékeit is forgalmazta a Frankfurtban berendezett „Officina”-nak nevezett könyvkereskedésében. Utolsó éveit leszámítva személyesen vett részt a hagyományos évi két frankfurti vásáron, ahol gyakran egy fél évi könyvtermés sorsa dőlt el.²⁵

Sokoldalú tevékenysége ellenére Oporinus soha nem tudta nyomdáját tőkeerős vállalkozássá fejleszteni. Pedig nemcsak tudós tanácsadói, hanem segítőkész barátai is voltak, akik nagyobb vállalkozásaihoz kölcsönöket nyújtottak. Oporinus szívesen fogadta az ilyen segítséget, mert pénzügyi tanácsadó nélkül nem ismerte fel a korabeli bonyolult hitel- és kamatviszonylatok veszélyeit. Egyre több kölcsönt vett fel s ennek következtében jövedelmének nem csekély részét a hitelek visszafizetése és a kamatok emésztették fel.²⁶

A kevés üzleti érzékkel rendelkező, inkább filológus érdeklődésű Oporinus az egymást követő válságok ellenére sem volt hajlandó eredeti célkitűzését, kiadói programját megváltoztatni, vagy legalább módosítani: nem aknázza ki azt a lehetőséget, amely az igénytelenebb kiállítású, gyorsan előállítható és eladható nyomtatványok közreadásában rejlett.

A 16. század közepén jó üzleti vállalkozásnak elsősorban az aktuális híranyagokat, haditudósításokat tartalmazó rölapok, újságok számítottak. Ezért is specializálódott egyre több nyomdász az ilyen jellegű nyomtatványok, újságok közreadására vagy utánnyomására. Mások csak alkalmankint s elsősorban

²¹ Uo. 49.

²² Uo. 49.

²³ Uo. 46.

²⁴ HEITZ i. m. XXXIII.

²⁵ STEINMANN i. m. 52–54.

²⁶ Uo. 55–56.

azért nyomtattak röplapokat, újságokat, hogy nagyobb anyagi befektetést igénylő, értékes műveket is forgalomba hozhassanak. Oporinus még ilyen mértékben sem élt ezzel a kiadói lehetőséggel.

Nyilván tudatában volt annak is, hogy a korabeli kedvelt szórakoztató olvasmányok, széphistóriák, népkönyvek kiadásával is növelhette volna tőkéjét. Az ilyen típusú, Európa-szerte kedvelt könyvek ugyanis éppen olyan gyorsan gazdára találtak, mint az újságok, vagy röplapok. Oporinus azonban tudatosan mondott le a népszerű művek kiadásából adódó jövedelemről; még nemzeti nyelvű mű is kevés jelent meg sajtóján.

Igaz, kiadandó művekben soha nem szűkölködött a nyomdája. Nemcsak maga kutatott szenvedélyesen a még ki nem adott, tudományos értékű szövegek után, hanem a vele kapcsolatban álló filológusoktól is rendszeresen érdeklődött készülő műveikről. Kiadói igényessége és nyomtatványainak híre hamar elterjedt a filológusok körében, akik gyakran egymásnak ajánlották nyomdáját. Sigmund von Herberstein figyelmét a neves bécsi történétíró, Wolfgang Lazius hívta fel az Oporinus-nyomdára. Herberstein elégedetlen volt a *Moscovia* első bécsi kiadásával s Lazius tanácsára Oporinust kérte fel a mű ismételt kinyomtatására. Oporinus mintaszerűen adta közre a munkát s nagy sikert aratott a népszerű *Moscoviával*.²⁷

Hasonló megtiszteltetésnek számított, hogy Friedrich Nausea bécsi püspök is Oporinushoz fordult, amikor nyomdászt keresett a hozzá intézett levelekből összeállított kötet kiadására. Oporinus vállalta a munkát s az *Epistolarum miscellanearum ad Fridericum Nauseam libri X* 1550-ben meg is jelent. Hosszú ideig eladhatatlan könyvnek bizonyult, végül Oporinus magát a szerzőt kérte, hogy szorgalmazza műve megvásárlását ismerősei körében.²⁸ Hasonló jellegű mű kevés készült Oporinus könyvnyomtató műhelyében. A filológus hajlamú nyomdavezető elsősorban értékes, tudományos munkák vagy hasznos ismereteket közvetítő művek kiadására specializálódott.

A 16. század első felében filológushoz illő tudós munkásságnak elsősorban a latin, görög és héber nyelv magas szintű oktatását és elemzését tartották. E tevékenység eredményesebb folytatásához állították össze a klasszikus írók nyelvhasználatán alapuló, új nyelvkönyveket, fordították latinra a görög auctorokat s kommentálták az ókori, tudományos értékű szövegeket. A három nyelv elsajátítására, a homo trilinguis képzésére külön akadémiákat, kollégiumokat szerveztek. Oxfordban és Leuvenben már 1517-ben működtek ilyen kollégiumok, majd Wittenberg, Lipse és Heidelberg egyetemein is ún. pedagógikumokon oktatták a három nyelvet.²⁹

Oporinus ismerte a humanista művelődési és filológusi törekvéseket s maga is jó latinista és graecista volt. Egyéni érdeklődése és tudós ismerőseinek tanácsai egyaránt közrejátszhattak abban, hogy nyomdájában elsősorban a görög és latin kultúra örökségét kívánta közreadni. Szinte valamennyi tudomány képviselve van kiadványai sorában és pedig kiváló szerzőkkel. A görög filozófia gazdag irodalmából Aristoteles műveit részesítette előnyben, de adott ki Herakleitoszt, Pythagorast és számos más görög bölcselőt is. A többi tudományág legjelentősebb íróitól is számos értékes mű jelent meg sajtóján. Hippokrates,

²⁷ Uo. 43.

²⁸ Uo. 67—68.

²⁹ BALÁZS János: *Sylvester János és kora*. Budapest, 1958. 33.

Ptolemaios, Euklides éppen úgy szerepel kiadványai sorában, mint a tudományos értékű útleírás ókori mintaképeként tisztelt Pausanias.³⁰

Hasonló igényességgel és tájékozottsággal válogatta ki Oporinus a közreadandó műveket a latin irodalomból, valamint a kortárs filológusok, természet-tudósok alkotásaiból. Nyomdavezetői munkásságát egy különös és nagyszabású vállalkozással kezdte: latin Korán-fordítást adott közre. A török birodalom hódító törekvései Konstantinápoly elfoglalása óta komolyan nyugtalanították az európai közvéleményt. A fokozódó érdeklődés hatására a nyomdák egyre több török vonatkozású munkát és különösen sok török ellenes nyolcplapot, újságot adtak közre,³¹ magát a mohamedán vallást s a Koránt azonban vajmi kevesen ismerték. Luther is csak 1542-ben jutott egy latin Korán-fordításhoz.³²

Oporinus arra számított, hogy korszerű igényt elégít ki a Korán kiadásával s így nyomdája jövőjét is megalapozhatja. A szokatlan vállalkozás kétségkívül ismertté tette nevét Bázeli városán túl is, de nem kevés kellemetlenséggel járt. Már javában folyt a mű nyomtatása, amikor 1542-ben a bázeli tanács a könyvet lefoglalta és azt csak jó fél év múlva adta vissza a nyomdának.³³ Nemcsak a fordítás hibái miatt támadták a munkát, hanem politikai és világnézeti szempontból is ellenezték a Korán latin nyelvű kiadását. Minthogy a bázeli tanács közbelépése miatt a könyv csak 1543 januárjában kerülhetett forgalomba, a kezdő nyomda első nagyszabású vállalkozása a várt anyagi sikert nem hozta meg.

Kevesebb gondot okoztak Oporinusnak a magyar vonatkozású nyomtatványai, mert ezekben többnyire Európa-szerte ismert tudósok munkáit adta közre. A korabeli magyar filológusok, írók közül külföldön a legnagyobb érdeklődés Zsámboki János iránt mutatkozott: sokoldalú képzettsége, átfogó műveltsége, nyelvtudása miatt egyaránt megbecsülésnek örvendett. A tudományos körökkel jó kapcsolatot tartó Oporinus tehát bekapcsolódott Zsámboki műveinek és az általa sajtó alá rendezett munkáknak a közreadásába. 1552-ben nyomatta ki először az *Epistolarum conscribendarum methodust* Zsámboki fordításában és sajtó alá rendezésében.³⁴ A kis kötet 1558-ban újra megjelent az Oporinus-nyomdában.³⁵

Zsámboki görög ajánlóversével adta közre Oporinus 1550-ben a sokat olvasott ókori útleírást, Pausanias *De tota Graecia*ját.³⁶ Két évvel később jelent meg sajtóján a Zsámboki által fordított Xenophon-mű, a *Demegoriai hoc est conciones aliquot . . . de Paedia Cyri*.³⁷ A kis kötet 1549-ben kelt előszavában a még nem egészen 18 éves Zsámboki utal arra, hogy Vitus Amerbach, kedves tanítója beszélte rá zsenge művének kiadására. Amerbach viszont a kötethez írt soraiban kifejti, hogy ő ugyan általában ellenzi a kezdők műveinek kinyomtatását, de ez esetben el kell ismernie, hogy Zsámboki fordításának néhány

³⁰ Arról, hogy Oporinusnál mely szerzők művei jelentek meg, megfelelő áttekintést ad kiadványainak 1569-ben publikált katalógusa (Vö. 11. jegyzettel).

³¹ E művek legteljesebb bibliográfiája: GÖLLNER, Carl: *Turcica. I—III*. București—Berlin—Baden-Baden, 1961—1978.

³² STEINMANN i. m. 20.

³³ Uo. 22.

³⁴ SZABÓ Károly: *Régi Magyar Könyvtár. I—III*. Budapest, 1879—1898. (továbbiakban RMK. III.) 403.

³⁵ RMK. III. 446.

³⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Ant. 1468.

³⁷ RMK. III. 402.

részlete pontosabb, mint a korábbi Xenophon-fordítóké. Sok érdekes életrajzi adatot tartalmaznak Zsámboki ugyanitt megjelent epigrammái, amelyeket neves tanáraihoz és barátaihoz intézett.

1556-ban hagyta el az Oporinus-nyomdát Michael Beuther *Fastorum libri duo* című műve Zsámboki görög nyelvű üdvözlő versével.³⁸ A Zsámboki által sajtó alá rendezett Bonfini-kiadás, a *Rerum Ungaricarum Decades quatuor* nyomtatásának befejezését már nem érte meg Oporinus: a magyar történetírásnak ez a hosszú ideig fontos forrásműve az Oporinus-utódok impresszumával jelent meg 1568-ban.³⁹

A reprezentatív Bonfini-kötethez hasonlítva a többi magyar vonatkozású Oporinus-kiadvány szerényebb kiállítású, kisebb nyomtatvány. Filológusok számára készültek ezek a kötetek, akik szövegük miatt szerény köntösben is megvásárolták őket. 1555-ben hagyta el a bázeli sajtót Janus Pannonius *Opera*-kiadása,⁴⁰ 1551-ben Euripides *Orestes*ének Gyulai Torda Zsigmond által készített latin fordítása,⁴¹ 1559-ben pedig Scalich Pál *Encyclopaedia*-ja.⁴² Nem érdektelen az sem, hogy Johannes Oporinus nagyszabású Koran-kiadásában megjelent Georgius de Hungaria népszerű török tárgyú értekezése, a *De moribus, religione, conditionibus et nequitia Turcorum* 1543-ban és 1550-ben is.⁴³

Mivel az Oporinus-nyomda összterméséről ma még nincs pontos áttekintésünk, a neves bázeli könyvsajtó magyar vonatkozású kiadványainak felsorolásakor sem törekedhettünk teljességre. Alapvető forrásunk e vizsgálódásnál az Országos Széchényi Könyvtár antikva-gyűjteménye volt, amely kereken 180 Oporinus-kiadványt foglal magában. Mintegy 300 Oporinus-kiadványt ír le a British Museum 16. századi „Short-title” katalógusa.⁴⁴ A cambridge-i könyvtárak 16. századi nyomtatványait feldolgozó katalógus pedig — H. M. Adams kitűnő munkája — kereken 340 Oporinus-nyomtatványt ismertet.⁴⁵ Josef Benzing megállapítása szerint több, mint 700 nyomtatvány jelenhetett meg az Oporinus-nyomdában, Martin Steinmann Oporinus-monográfiája viszont mintegy 1000 kiadványra becsüli a bázeli nyomda össztermését.⁴⁶ A nyomda működésének ilyen eltérő megítélése részben azzal magyarázható, hogy az egyetlen hitelesnek vélt forrás, az 1569-ben megjelent *Catalogus librorum per J. Oporinum excusorum* nem ad megbízható képet az Oporinus-nyomda kiadványairól; számos nyomtatványt nem említ, több könyvet viszont a szerző és a fordító neve alapján is felsorol.

Az Országos Széchényi Könyvtárban levő mintegy 180 Oporinus-kiadvány betűanyagának és nyomdai díszjeinek tanulmányozása után állapíthattuk meg, hogy Könyvtárunk állományában olyan bázeli kötetek is vannak, amelyek impresszum nélkül kerültek ki az Oporinus-nyomdából s ezért mindmáig nyomdásznév nélkül szerepelnek a külföldi katalógusokban. Minthogy közre-

³⁸ Országos Széchényi Könyvtár, Ant. 7785.

³⁹ RMK. III. 570.

⁴⁰ RMK. III. 426.

⁴¹ RMK. III. 393.

⁴² RMK. III. 464.

⁴³ Országos Széchényi Könyvtár, Ant. 1953(1), illetve Ant. 1903(2).

⁴⁴ *Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries and German books printed in other countries from 1455 to 1600 now in the British Museum*. London, 1962.

⁴⁵ ADAMS, H. M.: *Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501—1600 in Cambridge libraries*. Cambridge, 1967.

⁴⁶ BENZING i. m. 36. l. és STEINMANN i. m. 60.

adásukkal elősegítjük Johannes Oporinus kiadványainak feltárását, valamennyi általunk meghatározott nyomtatványról rövid bibliográfiai leírást közlünk munkánk függelékeként. Ugyanitt ismertetjük az egyes nyomtatványok betűtípusaira és nyomdai díszekre, metszeteire vonatkozó megállapításainkat.

E jegyzék áttekintésekor rögtön szembetűnik, hogy az itt felsorolt művek nem tartoznak a 16. században nyomdásznev nélkül kiadott munkák jellegzetes műfaji kategóriáiba. Természetes, hogy a Mantuából elűzött Francesco Stancaro, valamint az ugyancsak heves felekezeti vitákat folytató Matthias Flacius írásait a cenzúrával több ízben szembekerült Oporinus is olykor impresszum nélkül hozta forgalomba.⁴⁷ A most meghatározott többi Oporinus-kiadvány esetében azonban már nehezebb feleletet találni arra a kérdésre, hogy miért jelentek meg e művek impresszum nélkül? Csak két példát említünk: a *Carionkrónika* éppen úgy a sokat forgatott művekhez tartozott a 16. században, mint a neves spanyol földrajztudós, Pomponius Mela *Cosmographiaja*.⁴⁸ Mindkettőt a kortársak Magyarországon is alapvető forrásműként használták.

Fontosabb talán e jegyzékkel kapcsolatban az a tény, hogy Johannes Oporinus név nélkül kiadott nyomtatványai is többnyire a humanista művelődéspolitikai célkitűzéseit szolgálták. Ugyanezt bizonyítják az említett magyar vonatkozású kötetek. Az Oporinus által kiadott magyar vonatkozású művekre azonban egyrészt Bázelen, másrészt az európai könyvkereskedelem centrumában, Frankfurtban lényegesen több tudós figyelhetett fel, mintha hazai könyvsajton jelentek volna meg. Ilyen módon Johannes Oporinus jelentősen hozzájárult a magyar tudományos eredmények és törekvések széles körű megismertetéséhez.

1. MELA, Pomponius: Pompo- // nii Melae De sitv // orbis libri tres cum // Petri Ioannis Oliuarij Valenti- // ni . . . // scholijs. // Hermolai Barbari in // evndem Pomponium Melam // Caftigationes. // C. IVlii Solini // Polyhistor, sive rerum // orbis memorabilium Collectanea . . . // — [Basel, Robert Winter et Johannes Oporinus, c. 1540.] — 8° [48] 407 [1] pp. (1. kép.)

Adams M-1061 (Basel vel Lyon, c. 1540.)

Ant. 6274 (1) Ant. 6744

A kötetben alkalmazott, 20×20 mm nagyságú iniciálék Robert Winter 1541-ben megjelent egyik kiadványának — Pollux, Julius: *Onomasticon* (Ant. 2056) — iniciáléival egyeznek meg. Kivétel a 152. lapot díszítő Q iniciálé, amely az Országos Széchényi Könyvtár állományában csak Oporinus-nyomtatványokban fordul elő. Ugyanez a fametszetes Q kezdőbetű — a jellegzetes muzsikáló gyermekalakokkal — több, mint tíz évvel később, 1552-ben a Zsámboki János által kiadott *Epistolarum conscribendarum methodus una cum exemplis* (Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár. I—III. Budapest, 1879—1898. III. 403*) című Oporinus-kiadványban is megtalálható.

2. [Erasmus, Desiderius.] In Des. Erasmi // Roterodami fvns, // Dialogus lepidiffi- // mus, // Nunc primum in lucem editus. // — Basileae, // M.D.XL. // — (In fine:) Basileae, // Menle Avgvsto, // M.D.XL. // — 8° [22] ff. (2. kép.)
Bibliotheca Erasiana. 3e Série, Gand 1893. 23. l.

Ant. 5491 (2)

Hogy a nyomtatvány a bázeli Oporinus-nyomdából való, azt elsősorban az A 2 rektó fametszetes S kezdőbetűje igazolja. A kérdéses iniciálé ugyanis abból a 26×26 mm nagyságú, vízszintesen sávozott és levéldíszes iniciálékészletből való, mint a 3. szám alatt leírt Dares Phrygius-kiadvány 174. és 277. lapján alkalmazott P, illetve D kezdőbetű. A két nyomtatvány betűtípusai is azonosak.

⁴⁷ L. Függelék 6. és 9. tételét.

⁴⁸ Uo. 10. és 1. tétel.

3. DARES Phrygius: [De bello Troiano libri sex a Cornelio Nepote Latino carmine donati. Pindari Iliados epitome. Homeri Ilias quatenus a N. Valla et V. Obsopoeo carmine reddita. (Ed. Alban Thorer.)] — (In fine:) Basileae, mense Martio, Anno M.D.XLI. [Johannes Oporinus.] — 8° [12] 612 [2] pp. (3. kép.)
BMC German p. 236. Adams D-128 (Jakob Pareus).

152
P E T R V S
IOANNES OLIVA-
RIVS GEOGRAPHIAE
Studio S.

Visquis es, qui has no-
stras Annotatiunculas le-
geris, sic habeto, me tan-
tum curasse, ut Mela nul-
quam non mendosus, prodiret casti-
grator, deinde, ut ueteribus nomi-
bus noua redderem. Alterum praesti-
timus, iudicio eruditissimorum uiro-
rum, & in primis Guilielmi Budæi: al-
terum, quod difficile uisum fuit, cum
ob mutata oppida & delera, tum etiã
ob frequentes inundationes, reddidi-
mus, quanta potuimus diligentia. Nã
Vadianus, uir omnium iudicio erudi-
tissimus, praeter ea quæ ex uarijs auto-
ribus citat, unde facile colligere possis
hominem

1. kép

DESID ERASMI
FVNVS, EXCERPTVM EX
FAMILIARIBVS CONGRESSIBVS PHIL-
LEITHIS ex Vtopia Ciuis, ad FORTVNATVM
MARTINENGVM, multis nomi-
nibus illustrem, Comitem Bri-
xianum.

ANIANVS. ARNOLDVS.

AN.

ALVE Arnolde am-
cori suauissime, atq;
omnium hominum,
qui uiuant, officiosis-
sime. **AR.** Tu quoq;
salue mi Aniane, quæ
boni omnes ob praestantiam in literis,
& incredibilem morũ suauitatem, uel
suo incommodo saluum esse cuperēt.
AN. Quid est, quod iam diu nusquam
te uiditorisisti tu me quidem desiderio
tui nimium acriter: nam cum te uita ta-
riorem semper habuerim, de tuisq; or-
namentis perpetuò cogitauerim, non
A a pote-

2. kép

174

PERIOCHA SEX
LIBRORVM DARETIS
Phrygij per CORNELIUM
Nepotem interpretem.

*mechris, hic Septimius paxilis quid-
am Corinthus.*
PELIAS rex in Pelopõ-
neso Aesonem fratrem ha-
bit. Aesonis filius erat la-
son. uirtute praestans, &
qui sub ipsius regno erãt
omnes eos hospites habe-
bat, & ab his ualidissime amabatur. Pelias autẽ
rex ut uidit lasonem acceptũ esse omni populo,
ueritus est ne sibi iniurias faceret, & se regno
eieceret. Dicit lasoni Colchis pellẽ inauratã
uerius esse, dignã ei⁹ uirtute ut eã inde auferret,
omnia se ei daturũ pollicetur. lason ubi audiuit

3. kép

EXCELLENTISSIMO
uiro domino Christophoro Clausero, Medi-
cæ facultatis Doctõri eximio, apud Tigurinos
Archiatro, consanguineo suo plurimum
colendo, Conradus Clause-
rus S. D.

DEus humano generi nõ
quam ad eò infestus fuit,
quin ei si non diuinam,
saltem humanam osten-
deret sapientiam. Hanc
cum idem ille æui rector Deus non
arithmetica, uerum geometrica aqua-
litate seruata distribuerit, etiam illi
qui istam ceu uirgula diuina erant cõ-
sequuti, eadem sapiẽtiæ humanæ tra-
dendæ methodo usi sunt, eamq; non
indignis hominumq; facti, uerum his
qui bona & dextra indole, quos Græ-
ci ἀφωγὸς uocãt, infundere fatererũt,
Ne igitur obijcerent porcis marga-
ritas, & linerent sacrum philosophiæ,
quam recte humanam sapientiam di-

4. kép

6

ALCIMI AVITI

VIENN. GALLIAE EPISC. DE
origine mundi LIB. I.

Quicquid agit uarios humana
in gente labores,
Vnde breuem capiunt mortua
ita tempora uitam,
Vel quod polluti mittant ab ori
gine mores,

Quos aliena premunt praeceptorum facta paruum,
Ad datur quamquam de nostra parte reatus:
Quod tamen amisso dudum peccatorum honore,
Adscribam tibi prime pater, qui semine mortis
Tollis succiduae uitae germina proli.
Et licet hoc totum Christus perfoluerit in se,
Contraxit quantum percussa in stirpe propago,
Attamen autoris uitio, qui debita leti
Instituit, morbosque suis ac sumera misit,
Viuat peccati moribunda in carne catrix.

Iam pater omnipotens libentis pondere uerbi
Vndique collectis discreuerat arida lymphis,
Littoribus pontum constringens, flumina ripis:
Iam propriis pulchro monstrabat lumine formas,
Obscuro cedente die, uarioque colore
Plurima distinctum pingebat gratia mundum,
Temporibus sortita uices, tum lumina caelo
Fulserat alterno solis lunaque metu.

Quin

5. kép

AL SERENISSIMO
PRINCIPE DONATO, ET ALLA
ILLVSTRISSIMA SIGNORIA DI
VENETIA, DEDICATIONE DI FRAN
CESCO Stancarò Mantouano, del libro della
riformatione: nella quale si mostrano le cau
se, & modi di essa riformatione.

I come la luce ester
na, Sereniss. Prin
cipe, & Illustrissima
Signoria, à noi è ne
cessaria, se non uo
gliamo caminar ne
le tenebre, donde
ne seguirebbe la rouina nostra: così la
parola di Dio, che ci è proposta come
una lucerna, che ne l' oscurita de la rag
gion nostra risplende, nella quale sem
pre li occhi della mente nostra debbe
no essere fissi: & come un segno, al qua
le ogni nostro pensiero, ogni parlare,
ogni operatione si debbe riferire: oue
ro, come certa regola, co la quale la ui
ta & la dottrina di ciascuno si debbe mi
surare, & indirizzare, à noi Christiani è
necessaria, se pur non uogliamo perpe
tuamente

6. kép

DE TITVLO ET

INSCRIPTIONE SA
lutiferæ Crucis.

Non sine caelestii
aliquo spiritus im
pulsu Caiaphas, ita
ut exstat apud Ioa
nem, uaticinans de
IESV dixit, omnium
interesse, unum pro cunctis mori: sic
haud absque dispensatione quadam &
prouidentia diuina factum esse sen
tiendum est, ut dum tribus linguis
Pilatus, Hebraea, Graeca, Latina, cau
sam mortis CHRISTI, titulumque as
figit cruci, plane insciens atque im
prudens omnino testetur, IESVM
Nazarenum, quem in crucem ege
rat, regem illum esse Iudaeorum: hoc
est, promissum quondam à Deo pa
tribus Messiam, & redemptorem Israe
lis, & inde usque ab exordio mundi ex
spectatum generis humani liberato
a 3 rem

7. kép

³
RAPHAELI PARAVICINO
parenti, optimo Martinus filius.

Vi persequeretur
nos aliquando, nunc
praedicat fidem,
quam quondam ex
pugnabat. Ap
politae enim hoc,
quod Paulus ait de
se fuisse dictum, possumus mi Pater
de nostro Athanasio dicere: is enim
aliquando acerrime persecutus est e
am, quam nostra aetate Pater caelestis
ostendit Euangelij lucem: sed quan
do eius bonitati & clementiae usum
est, illum ex tenebris atque hostium
exercitu euocare, non acceperit car
ni, & sanguini: nec putauit audien
das promissiones Satanæ, qui illi o
pes mundi ostentabat: sed omnibus
repudiatis, & contemptis (quia id
deceit membrum agere, quod egit
Christus, qui caput est) exiit, at
que in castra Domini sui profectus,
a 2 cœpit

8. kép

MATHIAE FLACII IN

LIBRVM DE VOCE ET RE FIDEI,

PRÆFATIO.

De Fide, quæ, teste Scriptura, est unicum instrumentum, quo Dei misericordiam, aliæq; omnia bona apprehendimus, magna fuit præcuditio ac planè præcipua inde à condito orbe terrarum inter hypocritas & uerè pios dissensio, quod etiam Scriptura indicat, cum inquit, Abelem per fidem maius sacrificiū Deo obtulisse quàm Cainum.

Pios cum hypocritis semper de fide contenti esse.

Nam Abel ita ut à patre institutus erat, diligenter secum inter sacrificandum de magnitudine peccati, de ira Dei, ac pœnis æternis, deq; remissione peccatorum ac misericordia Dei per semen mulieris promissâ cogitauit: ac per illud semen Deū ardentè inuocauit, se cumq; multum meditatus est, eam infantis agni exultationem nihil aliud esse, quàm typum quendam illius uerè agni Dei, qui pro humano genere innocens suo tempore erat passurus, nostra peccata ablaturus, ac Sathanæ caput contriturus.

Fides Abel.

Cum interea alter hypocritarum more tantum de suis operibus, de sui sacrificij præstantia, deq; sua primogenitura inflatus cogitaret, ignarus peccati, iræ ac misericordiæ Dei, nec uel intelligeret uel curaret promissionem de semine mulieris, caput serpentis contrituro. Itamagis placebat Deo sacrificium Abel, quia hinc hac Abel quasi aspergebat suū sacrificiū uenturi feminis sanguine: quàm sacrificiū Cain, qui nihil ferio, neq; de peccato, neq; de misericordia Dei, neq; de mulieris semine inter sacrificandū cogitabat. Ex ea sententiarum diuersitate cum fortè uterq; alterius fidem (ut fit) damnaret, ortæ sunt inimicitie, & nefariū parricidium.

Fides Caine.

Talis contentio fuit & Prophetis cum Iudeis, & Christo ac Apostolis cum Phariseis, ut ex sacris literis apparet: & præcuditio omnibus temporibus uerè pijs cum hypocritis: omnium autem maximè nostris Ecclesijs hoc postremo & luctuosissimo tempore, cum Papistis,

a Nec

9. kép

Ant. 6165

Mint hogy a példányunk címlapja hiányzik, a nyomtatványban levő művek címét a British Museum idézett katalógusa alapján közöljük. Adams katalógusában nyomdász-ként Jakob Kündig (latinul Percus) szerepel, aki dolgozott is Oporinus számára. Kündig 1537. március 16-tól volt bázeli lakos, de Josef Benzing megállapítása szerint sajtója 1546—1564 között működött.

A nyomtatvány tipográfiai kiállítása arra vall, hogy a kötet a bázeli Oporinus-nyomdában készült. Az előző művel kapcsolatban már említett, 26×26 mm nagyságú fametszetes iniciálékon kívül számos szerényebb iniciálé (19×19 mm) díszíti a nyomtatványt. Ez utóbbi kezdőbetűket az Oporinus-nyomda 1550-ben Bartholomaeus Marlianus Urbis Romae topographia című kiadványában ismételtelen felhasználta. (Vö. Ant. 1495 128 l. S inic, 133 l. A inic.)

4. CORNUTUS, Lucius Annaeus: Cornvti sive // Phvrnvti De na- // tura Deorum gentili-um Commenta- // rius, è graeco in latinum conuer- // fus, per Conradum Clause- // rum Tigurinum. // Palaephati Poetica // rum fabularum explicationes. . . / Philippo Phasianino Bononiensi // interprete. // Item, // Ivliani Avrelii Lessignien // sis De cognominibus deorum gen- // tilium libri tres. // Basileae. // [Johannes Oporinus, 1543.] — 8° [8] 338 [52] pp. (4. kép.)
BMC German p. 223. Adams C-2664.

Ant. 6114 (1)

A végén csonka példányban a már ismertetett, 26×26 mm nagyságú, vízszintes sávózású, levéldíszes iniciálékészlet H betűje díszíti a 104. lapot. A kisebb iniciálék az Oporinus-nyomda 1560. évi Marlianus-kiadásában (Ant. 1495) is használt iniciálékészletekhez tartoznak.

5. AVITUS, Alcimus Ecdicius: Alcimvs Avi- // tvs Viennensis Gal- // liae episcopvs // De origine mvndi. // De peccato originali. // De sententia Dei. // De diluvio. // De transitu maris rvbri. // Omnia heroico carmine elegantifs. // descripta, cum Commentarijs //

Menradi Moltheri Au- // guftani. // Basileae, Anno // M.D.XLV. mense // Avgvsto. / [Johannes Oporinus.] — 8° 367 [1] pp. (5. kép.)
BMC German p. 60. Adams A-2346. Index Aureliensis 110.719

Ant. 7483

A kis könyv 6. lapján levő Q iniciálé (20 × 20 mm) az Oporinus-nyomtatványok egyik legismertebb díszé. Ugyanez a zenélő gyermekalakkal díszített kezdőbetű szerepel többek között a nyomda 1548. évi kiadványában: Alexandros Aphrodiseos Quaestiones naturales című munkájának Johannes Oporinus nevével megjelent kiadásában (Ant. 13.311). Az Avitus-kötetben használt betűtípusokat viszont 1551-ben, az ugyancsak Oporinus nevével forgalomba hozott egyik nyomtatványában, Stanislaus Orichovius De lege coelibatus című munkájában (Ant. 6489 (1)) is alkalmazta a bázeli nyomda.

6. STANCARO, Francesco: Opera // nvova di Frances- // co Stancaro Mantoano del -// la Riformatione, fi della dottrina Chriſtiana . . . // In Baſilea, il primo di Aprile. // M.D. XLVII. // [Johannes Oporinus.] — 8° [88] 697 [1] pp. (6. kép.)
BMC German p. 829. Adams S-1630.

Ant. 6495

A kötet egyetlen díszes kezdőbetűje, a 2. levél rektóján levő S iniciálé (30 × 31 mm) az Oporinus-nyomda gyermekalakkal díszített, ismert iniciálékészletéből való. Ugyanez a fametszetes iniciálé, valamint a kötet szedéséhez használt betűanyag szerepel Pedro Mexia Historia imperial című művének 1547-ben Bázélban, Johannes Oporinus nevével közreadott kiadásában (Ant. 390, 145. l.)

7. RIVIUS, Johannes: Ioannis Riuij // Atthendo- // rienſis, // De titvlo et in- // ſcriptione falutifere Cru- // cis, Libellus. // Eivsdem, // De perpetuo conflictu piorum cum // carne . . . // Baſileae. // [Johannes Oporinus] 1549. — 8° 160 [30]; 162 [22] pp. (7. kép.)
Adams R-601.

Ant. 5190 (1)

Az első kötetben alkalmazott három iniciálé (a 3. lapon P, az 5. lapon V, a 74. lapon Q kezdőbetű) a 23 × 26 mm nagyságú, vízszintesen sávozott alapú, állatfigurákkal díszített Oporinus iniciálékészletből való. Ezeket az iniciálékat az 1548-ban Johannes Oporinus nevével kibocsátott kötetében — Isokrates Orationes című munkájában (Ant. 1458) — is alkalmazta a bázeli nyomda. A 71. lap Q iniciáléja a muzsikáló gyermekkel pedig már az 5. tételnél említett műben — Alexandros Aphrodiseos Quaestiones naturales-ének, Johannes Oporinus nevével készült 1548. évi kiadásában (Ant. 13.311) — is szerepelt. A betűtípusok az 1551. évben megjelent Stanislaus Orichovius-kiadás (Ant. 6489(1)) betűanyagával egyeznek meg.

8. [VERGERIO, Pietro Paulo, jun:] Decla- // ratio ivbilei fvtv // ri Romae // Anno M.D.L. // Accessit // Martini Borrhai // de ortu, natura . . . eorum // Iubileorum, quos Deus infituit . . . // Explicatio. // [Basel, Johannes Oporinus, 1550.] — 8° 64 pp. (8. kép.)
BMC German p. 747. Adams B-2506.

Ant. 6489 (5)

A legjellegzetesebb Oporinus-betű e kötetben is a 43. lap Q iniciáléja a muzsikáló gyermekalakkal, akárcsak az előző kiadványban. Ugyanebből a fametszetes iniciálékészletből való a 6. lap — vesszőnyalábot tartó gyermekkel díszített — V betűje. Ez utóbbit Pedro Mexia Historia imperial-jában (Ant. 390 709. l.) is használta az Oporinus-nyomda 1547-ben. A 3. lapot díszítő Q kezdőbetű a már többször említett vízszintesen sávozott alapú, stilizált levéldíszes, 26 × 26 mm nagyságú iniciálékészletből való. Ez a tetszetős iniciálé egy másik Oporinus kiadványban — Polyainos Strategematum . . . libri octo, [1549.] Ant. 5081. — ugyancsak az ajánlás élen szerepel. A kitűnően olvasható, antikva kenyértípust pedig szinte folyamatosan használta az Oporinus-nyomda.

9. FLACIUS, Matthias: Matthiae Fla- // cij Illyrici, de voce & re Fi- // dei . . . // Eivsdem, // De ivſticia Chriſtiana, ſive // Iuftificatione, & noua obedientia, Diſpu- // tatio . . . // 1563. [Basel, Johannes Oporinus.] — 4° [12] 272 pp. (9. kép.)

Ant. 2552 (2)

A ritka Flacius-kiadás két közismert Oporinus-iniciálét tartalmaz: az α 2 rektón levő, gyermekfigurákkal díszített E kezdőbetű a 30 × 31 mm méretű iniciálékészletből való; ugyanezt a fametszetet 1554-ben Arrianus De Epicteti philosophi . . . dissertatio-nibus című, nyomdász nével megjelent kiadványában (Ant. 2005 29. l.) alkalmazta az

Oporinus-nyomda. Még ismertebb Oporinus-dísz az első számozott lapon levő D kezdőbetű (41×41 mm), amely számos Oporinus-kiadásban — köztük Albert Krantz *Ecclesiastica historia*-jának 1568-ban készült kiadásában (Ant. 627 (2) A 1 lev.) — ismétlődik.

Nem érdektelen egyébként, hogy ugyanennek a Flacius-műnek az 1555. évi kiadása is a bázeli Oporinus-nyomdában látott napvilágot (L. Matija Vlačić Ilirik (1520—1575) izložba djela u povodu 400-godišnjice smrti. Zagreb, 16—30. XII. 1975. Összeállította Šime Jurić. Zagreb, 1975. Nr. 69.)

10. CARION, Johann: Io. Carionis // Chronicorvm // ab orbe condito ad // hanc ufq; noftram aetatem // Libri III. // Basileae, // 1564. // [Johannes Oporinus.] — 16° 688 [186] pp.

Ant. 8241

A kis kötet betűtípusai és iniciáléi (12×12 mm) megegyeznek a bázeli Oporinus-sajtó egyik 1554. évi hiteles kiadványának — Cousin, Gilbert: *Epistolarum laconicarum atque selectarum farragines duae*. Basel, 1554. Ant. 8003. — betűivel és fametszetes kezdőivel. A Carion-kötet 19. lapját élénkítő S iniciálé például a Cousin-kiadvány III. részének 5. lapján ismétlődik.

ÉLISABETH SOLTÉSZ

Les imprimés ayant un rapport hongrois et jusqu'ici non déterminés de Johannes Oporinus, imprimeur de Bâle

L'imprimerie de Johannes Oporinus de Bâle a publié plusieurs hongroises et des ouvrages des auteurs hongrois, au milieu du XVIe siècle. Oporinus (d'après son nom de famille Johannes Herbst) avait de l'inclination, dès sa jeunesse, aux sciences et aux livres. En 1527, il est le famulus de Paracelsus, puis en 1533, il est devenu professeur de la langue latine; entretemps il est entré en relation avec l'imprimerie des livres aussi. Il a développé une activité multilatérale, celle d'imprimeur, d'éditeur et de libraire, il a publié des ouvrages précieux, pourtant il avait presque continuellement des difficultés matérielles. C'est surtout par les deux publications de Vesalius qu'il a gagné la reconnaissance de ses contemporains et de la postérité (*De humani corporis fabrica*, 1543, 1555). Il tâchait de réconcilier les points de vue de l'économie avec les exigences bibliophiles, mais il ne s'occupait pas de la production des imprimés sans prétention et faciles à vendre (feuilles volantes, pamphlets etc.). Conformément à sa formation classique, il voulait publier dans son imprimerie surtout l'héritage de la culture gréco-latine. Dans ses productions ayant un rapport hongrois, il a publié les ouvrages des savants hongrois connus dans toute l'Europe (János Zsámboki, Janus Pannonius etc.). Jusqu'ici nous n'avons pas de liste exacte des publications de son imprimerie; c'est pourquoi il est utile que l'auteur énumère dans l'appendice de son étude, parmi les 180 publications, qui se trouvent à la Bibliothèque Nationale Széchényi, celles qui n'ont pas d'impressum et qui ont été déterminées par lui, avec les types, les ornements d'imprimerie et les gravures de ces publications. Les ouvrages publiés sans nom et les volumes ayant un rapport hongrois ont également servi les objectifs de la politique culturelle humaniste, et ainsi Oporinus a contribué considérablement à faire connaître les résultats scientifiques hongrois.